

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2023.1.11>

М. А. Дейнега

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного та господарського права
Національного університету біоресурсів і природокористування України

ПРИНЦИПИ ПРИРОДОРЕСУРСНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Стаття присвячена дослідженню основних засади природоресурсного законодавства як найбільш загальних норм, що відображають закономірності правового регулювання відносин, об'єктом яких є природні ресурси. Визначено, що принципи права – це основні системоутворюючі ідеї, які закріплені у загальноправових доктринах і галузевих концепціях права, а також у джерелах і нормах чинного законодавства, що спрямовані на реалізацію суспільних відносин з метою досягнення політики держави. Обґрунтовано, що принципи права відіграють важливу роль у врегулюванні суспільних відносин. Проведено аналіз змісту і встановлено рівень правового забезпечення раціонального та комплексного використання природних ресурсів, екосистемного й ландшафтного підходів у природокористуванні як передумови запровадження міжнародних засад концепції сталого розвитку у сфері екологічно збалансованого використання й відтворення природних ресурсів. Зроблено висновок, що природоресурсний потенціал України оцінюється як один із найбільших на планеті, тому найголовніше завдання – оптимально і раціонально скористатись цим потенціалом в інтересах добробуту нинішнього й прийдешніх поколінь. У зв'язку з цим, необхідним визначено формування системи використання природних ресурсів, орієнтованої на принципи сталого (збалансованого) розвитку. І саме належне правове оформлення принципів природокористування забезпечить єдність, цілісність, комплексність природоресурсних відносин і норм природоресурсного законодавства, узгодженість і баланс інтересів у сфері природокористування, реалізацію ідей сталого розвитку, висунутих на конференції ООН у Ріо-де-Жанейро в «Порядку денному на XXI ст.» (1992 р.), а прийняття Природоресурсного кодексу є необхідним кроком до вирішення невідкладного завдання нашої держави на шляху до подальшої європейської інтеграції.

Ключові слова: природоресурсне право, правові засади, раціональне використання природних ресурсів, екологічно збалансоване використання природних ресурсів, екосистемний підхід у природокористуванні, ландшафтний підхід у природокористуванні, сталий розвиток.

Постановка проблеми. Правові принципи традиційно представляють інтерес для дослідження як з теоретичних позицій, так і в межах галузевих юридичних наук, оскільки такий напрям наукових досліджень дає найбільш загальне уявлення про предмет, методи і систему права, механізм правового регулювання, тобто про все, що дозволяє оцінити право як інституційне утворення. Принципи права – це основні системоутворюючі ідеї, які закріплені у загальноправових доктринах і галу-

зевих концепціях права, а також у джерелах і нормах чинного законодавства, що спрямовані на реалізацію суспільних відносин з метою досягнення політики держави. Отже, принципи права відіграють важливу роль у врегулюванні суспільних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Принципи екологічного права досліджуються багатьма вченими (В.І. Андрейцевим, Г.В. Анісімовою, А.П. Гетьманом, І.І. Каракашем, В.М. Комарницьким, В.В. Костицьким,

О.Г. Котеньовим, Ю.А. Красновою, Е.В. Позняк, Є.П. Суєтновим, Ю.С. Шемшученком, М.В. Шульгою та ін.) на рівні розробки сучасних теоретико-правових підходів. Однак основні засади природоресурсного права та законодавства вкрай рідко стають предметом самостійних наукових досліджень. У зв'язку з цим, представляється необхідним визначити основні засади природоресурсного законодавства, включивши до їх числа найбільш загальні норми, що відображають закономірності правового регулювання відносин, об'єктом яких є природні ресурси. До таких пропонується віднести: раціональне і комплексне використання природних ресурсів, екосистемний й ландшафтний підхід у природокористуванні як передумови запровадження міжнародних засад концепції сталого розвитку у сфері екологічно збалансованого використання й відтворення природних ресурсів.

Метою статті є дослідження змісту і встановлення рівня правового забезпечення принципів природоресурсного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Принцип раціонального використання природних ресурсів є одним із фундаментальних принципів природокористування. Термін «раціональне використання природних ресурсів» досить часто вживається у нормативно-правових актах. Однак, незважаючи на активне залучення аналізованого терміна у правове регулювання, до сих пір відсутні юридичні критерії, що дозволяють відносити використання природних ресурсів до раціонального.

У законодавстві України правовий зміст раціонального використання природних ресурсів не розкривається. Наприклад, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р., поресурсні кодекси та інші нормативно-правові акти лише констатують, що раціональне використання природних ресурсів віднесено до основних принципів природокористування як необхідна умова сталого розвитку, основне завдання державного регулювання та управління у сфері використання природних ресурсів, обов'язок власників і користувачів природних ресурсів тощо.

Так, у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» принцип раціонального використання природних ресурсів розглядається як невід'ємна умова сталого економічного й соціального розвитку. Відповідно до постанови Верховної Ради України «Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання при-

родних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» від 5 березня 1998 р. № 188/98-ВР раціональне використання природних ресурсів визначається через: формування збалансованої системи природокористування, екологізації технологій, збереження біологічного і ландшафтного різноманіття тощо. Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 р., затверджені Законом України від 28 лютого 2019 р., розглядають раціональне використання природних ресурсів у контексті сталого соціально-економічного розвитку, коли одночасно задовольняються зростаючі матеріальні і духовні потреби населення, забезпечується раціональне та екологічно безпечне господарювання і високоефективне збалансоване використання природних ресурсів.

Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. серед принципів земельного законодавства закріплює принцип забезпечення раціонального використання та охорони земель (ст. 5). Відповідно до ст. 2 Водного кодексу України від 6 червня 1995 р. завданням водного законодавства є регулювання правових відносин з метою забезпечення збереження, науково обґрунтованого, раціонального використання вод для потреб населення і галузей економіки. Згідно з Лісовим кодексом України від 21 січня 1994 р. основним завданням державного регулювання та управління у сфері лісових відносин є забезпечення ефективної охорони, належного захисту, раціонального використання та відтворення лісів (ст. 25). Стаття 24 Кодексу України про надра від 27 липня 1994 р. закріплює обов'язок користувачів надр забезпечувати раціональне, комплексне використання та охорону надр. Подібні положення існують також у фауністичному, флористичному, атмосферноохоронному законодавстві України. Таким чином, відсутність у законодавстві України визначення поняття «раціональне використання природних ресурсів» призвело до його використання у різних інтерпретаціях.

В юридичній науці поняття «раціональне використання природних ресурсів» трактується також неоднаково. Слід виділити кілька основних наукових поглядів на досліджувану категорію. Деякі вчені під раціональним використанням природних ресурсів розуміють досягнення необхідного соціально-економічного ефекту у здійсненні цілей природокористування з одночасним дотриманням екологічних вимог, що забезпечують економічне зростання і сталий розвиток суспільства [1, с. 147; 2, с. 471].

І.І. Каракаш розглядав раціональне природокористування як максимально ефективне використання природних ресурсів у процесі виробничо-господарських та інших видів діяльності з дотриманням закономірностей функціонування екологічно взаємозалежних природних систем за умови постійного поліпшення і забезпечення охорони навколишнього середовища [1, с. 150]. Ю.С. Шемшученко визначає раціональне використання природних ресурсів як використання природних ресурсів в обсягах і способами, які забезпечують сталий економічний розвиток, що не призводить до порушення відновлювальних властивостей природи й погіршення екологічних умов навколишнього природного середовища [2, с. 471]. А.М. Мірошніченко зазначає, що раціональне використання природних ресурсів передбачає встановлення у конкретній ситуації балансу різних інтересів та пріоритетів (насамперед екологічних, економічних та ін.) [3, с. 37].

При цьому науковці звертають увагу на те, що слід відмежовувати поняття «раціональність» і «ефективність» використання природних ресурсів [4, с. 16]. Раціональність та ефективність використання природних ресурсів взаємопов'язані, однак не тотожні поняття. Раціональність у використанні природних ресурсів пов'язують з додержанням еколого-правових приписів. Ефективність виражається в отриманні найвищих економічних показників при використанні природних ресурсів із щонайменшими затратами.

Отже, раціональне використання природних ресурсів має здійснюватися способом, який приводить до поступового зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище, або обсяг негативного впливу має бути таким, при якому навколишнє природне середовище може його самостійно переробити у силу своєї асиміляційної здатності. У зв'язку з цим, раціональне використання природних ресурсів слід розглядати як екологічно обґрунтоване та економічне ефективне їх використання, що характеризується дотриманням закономірностей функціонування екологічно взаємозалежних природних систем і балансом приватних та публічних інтересів.

У законодавстві вимоги комплексного природокористування конкретизуються з урахуванням особливостей кожного природного ресурсу. Особливого значення набуває комплексність у правовому забезпеченні всіх екологічних заходів щодо відтворення природних ресурсів,

охорони навколишнього природного середовища в цілому, збереження цілісності природних об'єктів і комплексів, забезпечення просторової та видової біорізноманітності.

Комплексність науковцями розглядається як: необхідність при використанні будь-якого природного ресурсу враховувати всі його екологічні зв'язки з іншими природними ресурсами й навколишнім природним середовищем в цілому [5, с. 38]; здійснення одночасного використання декількох природних ресурсів, розташованих на визначеному територіальному просторі, з урахуванням встановлених екологічних стандартів [1, с. 153].

Принцип комплексності природокористування знайшов свій розвиток у концепції екосистемного підходу до використання природних ресурсів. Під час розробки механізму правового регулювання з вирішення екологічних проблем у сфері взаємодії людини і природи значна увага має бути приділена принципу екосистемного підходу до використання природних ресурсів, заснованого насамперед на збереженні біологічного різноманіття.

У 1992 р., усвідомлюючи велике значення біологічного різноманіття для еволюції і збереження підтримуючих життя екосистем, підтверджуючи, що збереження біологічного різноманіття є спільною справою для всього людства, держави прийняли Конвенцію про біологічне різноманіття. У програмах та ініціативах в рамках реалізації Конвенції одне з перших місць належить екосистемному підходу як ключовому заходу щодо забезпечення реальних практичних механізмів збереження біологічного різноманіття, одного з головних чинників сталого розвитку.

Конвенція про біологічне різноманіття від 5 червня 1992 р. є першим міжнародним договором, в якому прийнято цілісний, що ґрунтується на керівних принципах функціонування екосистем, підхід до збереження і сталого використання біологічного різноманіття. У Декларації конференції ООН по навколишньому середовищу і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) держави також визнали екосистемний підхід в якості основи сталого розвитку. Але найбільш повно особливості такого підходу були визначені на 5-й Конференції сторін Конвенції про біологічне різноманіття, що відбулася у 2000 році. За результатами роботи Конференції прийнято Рішення V/6, яке і розкрило зміст цього принципу. Було закріплено, що екосистемний підхід є стратегією комплексного управління земель-

ними, водними і живими ресурсами, яка забезпечує їх збереження і стале використання на справедливій основі.

У 2002 р. в Йоганнесбурзі Всесвітній саміт зі сталого розвитку зазначив, що антропогенні загрози біорізноманіттю вимагають вжиття невідкладних заходів, а умовою досягнення прогресу у сфері збереження та сталого використання біорізноманіття є екосистемний підхід, викладений у рішеннях, прийнятих у рамках Конвенції про біологічне різноманіття. Аддис-Абебські принципи сталого використання біорізноманіття (2003 р.) стали новим кроком у розумінні цієї компоненти стратегії збереження біологічного різноманіття. Згідно з принципом 5: «При використанні будь-яких ресурсів необхідно враховувати функції, виконувані тим чи іншим ресурсом в екосистемі, в якій він зустрічається, і таке використання не повинно надавати несприятливого впливу на функції екосистем».

У Підсумковому документі Конференції ООН зі сталого розвитку (Ріо-де-Жанейро, 2012 р.) «Майбутнє, якого ми хочемо», прийнятому Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 66/288 від 27 липня 2012 р., знову була підтверджена важливість застосування екосистемного підходу. Зокрема зазначено, що держави зобов'язуються ефективно застосовувати екосистемний підхід та обачність при організації відповідно до норм міжнародного права діяльності, з метою реалізації всіх трьох аспектів сталого розвитку.

Правові аспекти екосистемного підходу були досить детально досліджені у працях науковців. О.Г. Котеньов вказує на те, що принцип екосистемного підходу полягає у тому, щоб розглядати використання окремого природного ресурсу у контексті його взаємозв'язку з іншими елементами навколишнього природного середовища. Екосистемний підхід до використання природних ресурсів об'єктивно визначається взаємозв'язком природних процесів і взаємозумовленістю явищ, що виникають у природному середовищі [6, с. 76]. Правове забезпечення екосистемного підходу досліджує Є.П. Суєтнов, який зазначає, що екосистемний підхід визнано стратегією інтегрованого екологічного управління, яка поєднує в собі охорону окремих видів флори і фауни, середовищ їх існування, обмеження людської діяльності, шкідливої для довкілля, охорону природних екосистем і зв'язків усередині них і між ними. Науковець вказує на те, що теоретичне та практичне значення екосистемного підходу полягає у тому, що він зумовлює ефективнішу дію екологічного права,

досягнення його цілей щодо підтримання та відновлення сприятливого стану навколишнього природного середовища [7, с. 183].

Е.В. Позняк стверджує, що використання природних ресурсів, для яких в екологічному праві існує диференційний підхід до формування їх правових режимів (земель, надр, вод, лісів, тваринного та рослинного світу, атмосферного повітря), повинно здійснюватися також на основі принципу екосистемності. Принцип екосистемності – це найбільш істотна основоположна ідея, яку можна розглядати у якості основної передумови й обов'язкової складової еволюційного розвитку біосфери, яка відображена в науці екології та базується на основі законів екології з метою забезпечення екосистемності як якості природи у формуванні екосфери Землі, екологічної рівноваги, врахування можливості природних процесів до саморегуляції та самовідновлення, прогнозування ступеня змінюваності біосфери в результаті антропогенної діяльності. Науковець вважає за доцільне закріпити принцип екосистемності у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» [8, с. 40].

Принцип екосистемного підходу являє собою один із основоположних правових принципів використання природних ресурсів на сучасному етапі. Насамперед він знайшов своє закріплення у міжнародних договорах універсального і регіонального характеру, а також у міжнародних рекомендаційних актах. Крім того, принцип екосистемного підходу має лежати в основі будь-яких рішень, прийнятих на національному та регіональному рівнях. Нормативний зміст цього принципу полягає у тому, щоб при прийнятті будь-яких рішень щодо використання природних ресурсів керуватися вимогами, заснованими на попередженні й недопущенні заподіяння шкоди іншим природним ресурсам та навколишньому природному середовищу в цілому. Екосистемний підхід до використання природних ресурсів – це єдиний правильний шлях людства до сталого розвитку.

Одночасне вирішення питань збереження довкілля і соціально-економічного розвитку є сьогодні одним із основних напрямів діяльності будь-якої цивілізованої держави. Нині залишається дилемою – як поєднати інтереси збереження природи з інтересами розвитку економіки та соціальної сфери, як забезпечити системне врахування екологічних та економічних інтересів, що є умовою сталого (збалансованого) розвитку як нової парадигми взаємодії

суспільства і природи. Необхідно розв'язати складне завдання – знайти баланс у системі «навколишнє природне середовище – економічний розвиток» [9, с. 93].

Виникла необхідність розроблення і реалізації концепції екологічно збалансованого використання природних ресурсів, яка передбачає зміну підходів до їх використання з урахуванням негативних наслідків втручання людини у хід природних процесів та балансу інтересів розвитку природи і суспільства. І саме XXI ст. має стати точкою біфуркації у системі «людина – природа», яка повинна супроводжуватись конкретними діями людини з гармонізації відносин з природою.

У 2015 р. на Саміті ООН зі сталого розвитку були ухвалені «Цілі сталого розвитку» (вступили в силу 1 січня 2016 р.) – ключові напрями розвитку країн на період до 2030 р. Україна, як і інші країни-члени ООН, приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку. Законом України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 р.» одним із основних завдань визначено створення системи екологічно збалансованого використання природних ресурсів.

У 1972 р. Генеральний секретар Стокгольмської конференції М. Стронг, висвітлюючи суть концепції екологічного розвитку, вперше на офіційному рівні висунув вимогу збалансованості використання природних ресурсів, можливість економічного зростання у межах допустимого еколого-економічного балансу, коли суспільство контролює нормативний баланс «між сумарними антропогенними впливами на природне середовище з її самовідновлювальною здатністю, з її витривалістю по відношенню до цих впливів» [10, с. 95].

У подальшому екологічно збалансоване використання природних ресурсів тлумачилося як: високоефективне, екологічно обґрунтоване господарювання, що не призводить до різких змін природно-ресурсного потенціалу, підтримує або підвищує продуктивність і привабливість природних систем [11, с. 36]; збалансована взаємодія суспільства і природи, що забезпечує досягнення компромісу між потребами суспільства і здатністю природи задовольнити їх без суттєвої шкоди для свого нормального функціонування [12, с. 193]; використання природних ресурсів, яке передбачає збереження балансу між їх використанням і можливостями природного самовідновлення ресурсів з метою забез-

печення ними наступних поколінь [13, с. 59]; рівноважне співвідношення між використанням відновлювальних природних ресурсів та інтенсивністю їх відновлення, а також ощадливе використання не відновлювальних природних ресурсів [9, с. 93].

Враховуючи наукові підходи вчених до аналізу окресленої проблематики, екологічно збалансоване використання природних ресурсів має відповідати наступним умовам: використання природних ресурсів з мінімальними витратами праці, з одночасним внеском коштів на їх відтворення й життя охоронних заходів; повне використання природних ресурсів (без втрат під час вилучення, транспортування, переробки); відновлення природної екосистеми, з якої добувають природний ресурс; використання відновлювальних природних ресурсів тільки в обсязі їх щорічного приросту; використання невідновлювальних природних ресурсів тільки для задоволення найбільш невідкладних потреб; безвідходне виробництво [14, с. 270].

Впровадження екологічно збалансованої системи природокористування безпосередньо пов'язують із застосуванням ландшафтного підходу до використання природних ресурсів і створенням сучасної системи правових засад ландшафтних відносин.

Правовим оформленням принцип ландшафтного підходу до природокористування зобов'язаний Всеєвропейській стратегії збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (1995 р.). Відповідно до неї країни Європейського співтовариства узяли на себе зобов'язання істотно зменшити загрозу біологічній і ландшафтній різноманітності в Європі, частиною якої є й Україна. Стратегія була запропонована Маастрихтською декларацією «Про збереження природної спадщини Європи» (1993 р.), в основу якої були покладені Європейська стратегія охорони природи (1990 р.), підсумки Добржиської і Люцернської конференцій Міністрів охорони довкілля (1991 та 1993 рр.) та Конференції ООН з питань довкілля та розвитку (1992 р.) тощо.

У 2000 р. для забезпечення сталого розвитку, що базується на збалансованому і гармонійному співвідношенні між соціальними потребами, економічною діяльністю та довкіллям, була прийнята Європейська ландшафтна конвенція від 20 жовтня 2000 р., ратифікована Законом України від 07 вересня 2005 р. Мета Конвенції – захист, регулювання та планування євро-

пейського ландшафту (природних, сільських, міських і периферійних територій, звичайних, зруйнованих ландшафтів і тих, що знаходяться у хорошому стані), організація співпраці між європейськими країнами з питання ландшафту.

Згідно з Конвенцією Україна зобов'язана: 1) визнавати ландшафти у законі як суттєвий компонент оточення людей, як вираження різноманітності їхньої спільної культурної та природної спадщини та як основу їх ідентичності; 2) встановлювати та впроваджувати ландшафтну політику, спрямовану на охорону, регулювання й планування ландшафту шляхом прийняття конкретних заходів; 3) встановлювати порядок участі широкого загалу, місцевих і регіональних органів влади та інших сторін, зацікавлених у визначенні та впровадженні ландшафтно-політики; 4) включати ландшафт до власної регіональної і міської планової політики та до її культурної, екологічної, сільськогосподарської, соціальної та економічної політики, а також до будь-якої іншої політики, що може безпосередньо або опосередковано впливати на ландшафт.

Як учасниця Європейської ландшафтної конвенції та інших міжнародних угод, Україна взяла на себе зобов'язання із впровадження ландшафтної політики у національне законодавство. Однак, нині у законодавстві України ландшафт як об'єкт правового регулювання визначено лише у ст. 1, 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р., де вміщені норми, що мають загальний характер щодо законодавчого забезпечення використання та охорони ландшафтів.

Відповідно до рекомендації Всеєвропейської стратегії збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (1995 р.) щодо питання формування Всеєвропейської мережі як єдиної просторової системи територій країн Європи з природним або частково зміненим станом ландшафту Верховною Радою України Законом України від 21 вересня 2000 р. затверджена «Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки», відповідно до якої 24 червня 2004 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про екологічну мережу України». Зазначені Закони виділяють природний ландшафт як невід'ємну частину екологічної мережі України. Відповідно до розділу 1 Закону України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на

2000–2015 роки» регламентовано, що багатство природних ландшафтів є надбанням Українського народу, його природною спадщиною і має служити нинішньому та майбутнім поколінням, як це проголошено в Конституції України.

Однак, все ж таки, деталізованого правового регулювання, на відміну від інших складових навколишнього природного середовища, зокрема природних ресурсів, цей напрям відносно не має, хоча у науковій літературі це питання неодноразово піднімалося та обґрунтовувалися конкретні пропозиції і проекти моделей правового опосередкування ландшафтів як складової довілля, як джерела задоволення екологічних інтересів людини та суспільства в цілому В.І. Андрейцевим, С.В. Єлькіним, П.Ф. Кулиничем, О.В. Лозо, В.В. Носіком, М.В. Шульгою та деякими іншими вченими.

У науці природоресурсного права проблема визнання ландшафту об'єктом правового регулювання тільки починає обговорюватися. У наукових працях термін «ландшафт» пояснюється за допомогою різних точок зору. В.І. Андрейцев, В.В. Носік, М.В. Шульга розкривають зміст поняття «ландшафт» через характеристики юридичного значення землі як національної цінності, об'єкта права власності Українського народу, найважливішої складової частини навколишнього природного середовища. Так, В.І. Андрейцев вважає ландшафти комплексними об'єктами законодавства, зазначає, що національна цінність землі полягає в невичерпності її властивостей для задоволення матеріальних, духовних, естетичних, пізнавальних, оздоровчо-лікувальних, рекреаційних, історико-культурних та інших потреб, формування природних та природно-антропогенних ландшафтів [15, с. 15].

При цьому, як зазначає С.В. Єлькін, наведені точки зору вищевказаних науковців щодо визначення ландшафту в цілому не розкривають його юридичних ознак. Науковець характеризує ландшафт як територію з наявною на ній сукупністю природних і штучно створених компонентів, які становлять єдине ціле, знаходяться між собою в оптимальному кількісному співвідношенні, що визначено законодавством, де земля виступає просторовою основою [16, с. 14].

Порівняльний аналіз правового регулювання охорони ландшафтів в Україні та Європейському Союзі було проведено О.В. Лозо, яка охарактеризувала ландшафт як визнаний чинним законодавством та правом територіальний комплекс із визначеним місцем розташування, в межах якого

природні та/або антропогенні компоненти знаходяться в усталеній взаємодії та адаптації один до одного і складають єдину систему [17, с. 7]. Природними компонентами ландшафту науковець визнає природні ресурси (землю, воду, флору, фауну, надра, атмосферне повітря тощо), тією мірою, якою вони впливають на нього; антропогенними – забудову, транспортні шляхи, інші створені людиною об'єкти [17, с. 9].

Отже, ландшафт як об'єкт правого регулювання – це цілісна природна або природно-антропогенна система, яка характеризується відносною однорідністю взаємодіючих між собою структурних елементів.

Дослідження й аналіз наукових підходів до окресленої сфери суспільних відносин дали змогу визначити принцип ландшафтного підходу у природокористуванні як екологічно орієнтовану систему засобів з планування, проектування й організації ландшафтів, які використовуються для побудови такої просторової організації природокористування, що забезпечить стале й комплексне використання і відтворення природних ресурсів, збереження їх основних функцій як джерела для задоволення матеріальних та духовних потреб людини і суспільства. Цей принцип поки що не набув широкого поширення у сфері природоресурсних правовідносин, здійснюються лише перші кроки з його закріплення у нормах природоресурсного законодавства.

Висновки і пропозиції. Природоресурсний потенціал України оцінюється як один із найбільших на планеті. Тому нині найголовніше завдання – оптимально і раціонально скористатись цим потенціалом в інтересах добробуту нинішнього й майбутніх поколінь. У зв'язку з цим, прийшов час сформулювати систему використання природних ресурсів, забезпечивши її стратегічну орієнтацію на принципи сталого (збалансованого) розвитку. А передумовою запровадження міжнародних засад концепції сталого розвитку у сфері взаємодії людини і природи є встановлення належного рівня правового забезпечення принципів природокористування у нормах природоресурсного законодавства.

Правове оформлення принципів природокористування забезпечить єдність, цілісність, комплексність природоресурсних відносин і норм природоресурсного законодавства, узгодженість і баланс інтересів у сфері природокористування, реалізацію ідей сталого розвитку, висунутих на конференції ООН у Ріо-

де-Жанейро в «Порядку денному на ХХІ ст.» (1992 р.), а прийняття Природоресурсного кодексу є необхідним кроком до вирішення невідкладного завдання нашої держави на шляху до подальшої європейської інтеграції.

Наукове дослідження виконане завдяки іменній стипендії Верховної Ради України для молодих учених – докторів наук за 2022 рік.

Список використаної літератури:

1. Каракаш І.І. Природокористування як необхідна умова існування людини і суспільства: визначення поняття й основні принципи. *Екологічне право України* : підручник / за ред. І. І. Каракаша. Одеса : Фенікс, 2012. С. 147–157.
2. Шемшученко Ю. С. Раціональне використання природних ресурсів. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 2003. Т. 5: П–С. С. 471.
3. Мірошніченко А. М. Земельне право України : навчальний посібник. Київ : Алерта; ЦУЛ, 2011. 678 с.
4. Анісімова Г. В., Попов В. К. Принципи екологічного права та екологічної політики України. *Екологічне право України* : підручник / за ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги. Харків : Право, 2009. С. 11–25.
5. Шемшученко Ю. С. Право и экология. Киев : Наукова думка, 1989. 232 с.
6. Котеньов О. Г. Принципи права природокористування : дис. ... к.ю.н.: 12.00.06 / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 228 с.
7. Суєтнов Є. П. Міжнародно-правове забезпечення екосистемного підходу. *Екологічне право в системі міждисциплінарних зв'язків: методологічні засади* : матеріали «круглого столу» (м. Харків, 04.12.2015 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2015. С. 177–183.
8. Позняк Е. В. Принцип екосистемності в екологічному праві: поняття та зміст. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Юридичні науки*. 2013. № 4(98). С. 39–42.
9. Приходько М. М., Приходько М. М. (старший), Приходько Н. Ф., Косило Л. С. Збалансоване ресурсокористування (теоретичний аспект). *Екологічна безпека та збалансоване ресурсокористування: науково-технічний журнал*. 2012. № 2(6). С. 92–96.
10. Weiss E. B. International environmental law and policy. Aspen Publishers, Inc., 2006. 359 p.
11. Мусієнко М. М. Екологія: тлумачний словник. Київ : Либідь, 2004. 376 с.
12. Гавриленко О. П. Геоекоекологічне обґрунтування проектів природокористування. Київ : Ніка-Центр, 2007. 432 с.

13. Радловська К. О. Із історії досліджень проблеми збалансованого ресурсокористування для побудови районних ГІС. *Екологічна безпека і збалансоване ресурсокористування: науково-технічний журнал*. 2012. № 1(5). С. 56–60.
14. Шувар І. А., Снітинський В. В., Бальковський В. В. Екологічні основи збалансованого природокористування : навчальний посібник. Львів – Чернівці : Книги XXI ст., 2011. 760 с.
15. Андрейцев В. І. Екологічне право України: проблеми інтеграції та диференціації. *Проблеми інтеграції та диференціації в екологічному праві* : матеріали Всеукраїн. наук.-практ. круглого столу (м. Дніпропетровськ, 25.09.2014 р.) / ред. кол.: В. І. Андрейцев та ін. Дніпропетровськ: НГУ, 2014. С. 5–33.
16. Єлькін С. В. Правове регулювання ландшафтного використання та охорони земель в Україні : автореф. дис. ... к.ю.н.: 12.00.06. Київ, 2012. 20 с.
17. Лозо О. В. Правове регулювання охорони ландшафтів в Україні та Європейському Союзі: порівняльний аналіз : автореф. дис. ... к.ю.н. : 12.00.06. Харків, 2015. 22 с.

Deineha M. A. Principles of natural resource legislation

The article is devoted to the study of the basic principles of natural resource legislation as the most general norms that reflect the laws of legal regulation of relations, the object of which are natural resources. It was determined that the principles of law are the main system-forming ideas that are enshrined in general legal doctrines and branch concepts of law, as well as in the sources and norms of current legislation aimed at the implementation of social relations in order to achieve state policy. It is substantiated that the principles of law play an important role in regulating social relations. A content analysis was conducted and the level of legal support for the rational and integrated use of natural resources, ecosystem and landscape approaches in nature management was established as a prerequisite for the introduction of international principles of the concept of sustainable development in the field of ecologically balanced use and reproduction of natural resources. It was concluded that the natural resource potential of Ukraine is estimated to be one of the largest on the planet; therefore the most important task is to optimally and rationally use this potential in the interests of the well-being of current and future generations. In this regard, the formation of a system of use of natural resources based on the principles of sustainable (balanced) development is determined to be necessary. And it is the proper legalization of the principles of nature management that will ensure the unity, integrity, complexity of natural resource relations and the norms of natural resource legislation, the coherence and balance of interests in the field of nature management, the implementation of the ideas of sustainable development put forward at the UN conference in Rio de Janeiro in the «Agenda for the XXI century» (1992), and the adoption of the Natural Resources Code is a necessary step towards solving the urgent task of our state on the way to further European integration.

Key words: *natural resource law, legal principles, rational use of natural resources, ecologically balanced use of natural resources, ecosystem approach in nature management, landscape approach in nature management, sustainable development.*